

НЕКА ПИТАЊА ИЗ ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА XVI—XIX ВЕКА*

- I - Задужбине и вакуф Мехмед паше Јахјапашећа у Београду
 II - Јахја пашина џамија и махала. Имена џамије и њен крај
 III - Да ли је „Пиринчану“ сазидао принц Евгеније Савојски?
 IV - Ко су „бећари“ и шта су „бећарске“ и мириске „одаје“ у путопису Евлије Челебије и у нашем сенету?

Отсек градске имовине поклонио је 1946 године Музеју града Београда један турски сенет из 1826 године заједно са преводом чију је верност потврдило Министарство иностраних дела Србије 8 јуна 1890 године под бројем 5531 (сл. 1). Сенет гласи:

„Никола кафеџија молио је да му се за извесну суму новаца прода један празан плац, што постоји у вароши Београду (која нам је на чување поверена) у махали Јахја пашине џамије; има педесет аршина дужине, двадесет пет аршина ширине, граничи се, с једне стране мириским ханом, с друге стране мириским одајама, а с треће и четврте стране путем.

Овај је плац продат и уступљен је реченом Николи кафеџији за извесну суму новаца под 11 зилхидета 1242—1826 год., па да га не би нико у том праву узнемиравати и ограничавати могао издали смо му овај печатом утврђени сенет.

11 зилхидета 1242—1826 год.

(М. П.) Хусеин,

мутесариф и мухафиз београдски“.

По нашем мишљењу овај званични докуменат о својини непокретног имања (сенет, тапија) значајан је за проуча-

вање прошлости Београда, јер нам омогућава да решимо питања која се, углавном, односе на топографију и на један део прошлости еснафа за турске и аустријске управе у Београду. Та питања истакнута су у поднаслову ове кратке расправе. Има их четири.

I

О задужбинама Мехмед паше Јахјапашећа у Београду знали смо досада из путописа Евлије Челебије који их је описао 1660 године. Међутим, о његовом вакуфу нисмо знали све до пре извесног времена. Захваљујући др Б. Ђурђевићу и Х. Шабановићу микрофилмована су у Цариградској архиви три тапудефтера Смедеревског санџака из 16 века (Број 135 из 1525 године, број 978 из 1536 године и број 187 из половине 16 века). Историско одељење Музеја града Београда откупило је 7 марта 1955 године ову драгоцену грађу од доносиоца Х. Шабановића (Заведено на Инв. Ф. 699 — 701) — у копији.

Према подацима које су марљиво прикупили Г. Елезовић, др А. Ивић и други приказивачи и издавачи извора за српску историју, види се да је Мехмед паша Јахјапашећ био из угледне породице. Његов отац Јахја паша био

* О резултатима до којих смо дошли реферисали смо на седници Историског инсти-

тута Српске академије наука у Београду 3 јуна 1955 године.

Сл. 1 — Турски сенет из 1826 године (у градском музеју у Београду)

је зет султана Бајазита II (1481—1512). Једно време био је султанов кајмакам. Учествовао је у освајању Смедерева 1459 године. У два маха био је санџакбег Босне, а онда (од 1501 или 1502 године) беглербег Анадолије.¹

Мехмед паша Јахјапаша, један од његових седам синова, знаменита је личност у вези са турским освајањима наших земаља преко Саве и Дунава. У време расула које је настало у Угар-

ској после Мохачке битке (августа 1526 године) и у борбама око престола између аустриског надвојводе Фердинанда против ердељског војводе Јована Запоље, Мехмед паша, онда санџакбег смедеревски (1527—1553; 1536—1541), стао је на страну Запоље и послао му је једну турску војску у помоћ. Ова војска опљачкала је северну Угарску и заробила је на 50.000 душа. Када је по други пут постављен за смедеревског санџакбега, онда је одређен и за главног заповедника турских граничних трупа према Аустрији. Он је заједно са босанским

¹ Глиша Елезовић, Јахја паша, ЈИЧ III, 1—4, 1937, 162—166.

пашом Хусрев бегом освојио знатан број градова у јужној и у источној Славонији током августа и септембра 1536 године.² Освојени део Срема и предео до Иванкова дао је султан на управу Мехмед паши, а за територију од Иванкова до Кобаша основан је тада нови, Пожешки, санџакат. За првог пожешког санџакбега постављен је Арслан бег, Мехмед пашин син.

Покушај краља Фердинанда да истера Турке из Срема и Славоније завршио се неуспехом. Мехмед паша успео је да одбрани Осек од опсаде и да опсађиваче, на челу са последњим српским деспотом Павлом Бакићем, натера на повлачење кроз средњу Славонију, док их најзад и не потуче код Горјана, близу Бакова. Отсечену главу последњег српског деспота пошаље Мехмед паша по своје сину Арслан бегу султану у Цариград.³

Јован Запоља дописивао се са њим на српском језику. Тако, крајем октобра 1537 године у писму га ословљава „славномъ и оузможномъ господарь српскихъ земли, санџакомъ смедеревскомъ, београдскомъ, поднавскомъ, посавскомъ, посремскомъ, и нимаъ више крашнимъ градовомъ господарь Мехмед-бегъ Иџа-пашикю“⁴

Половином маја 1543 постављен је опет за будимског беглербега. Као „будимски везир“ освојио је Вишеград 1544 године. Сматра се да је умро почетком 1548 године у Будиму.⁵

Евлија Челебија тврди да је Мехмед паша, као један од Сулејманових везира, подигао 955 године по хиџри (1548/49) у Београду, у Доњој чаршији, лепу џамију од ратног плена. О њезиној архитектури знамо, по Челебији, само

толико, да је имала једну средишњу куполу која није била изграђена од тврдог материјала, да је у четири угла имала по једну куполу и да су те бочне куполе, предворје и побочни тремови (софа) били покривени оловом. Челебија још додаје, да је та џамија добро посећена, јер се „налази у Доњој чаршији на прометном месту“ и да је „понос шехера Београда“. Вероватно да се испред џамије налазила и она чесма или „себилхана џамије Јахјали Мехмед паше“ коју такође спомиње Челебија као једну од његових задужбина.⁶

Ова џамија била је позната још и под именом „Имарет џамије“, вероватно по странопријемници која се уз њу налазила. Наиме, набрајајући караван-сараје у Београду, Е. Челебија спомиње и овај „Имаретски хан“ и додаје: „И то је божји вакуф. Он је задужбина Мехмед паше Јахјапаша. Ако неко у њему остане и цео месец, опет не плаћа ни паре, него, само се помоли за душу добротвору и одлази“.⁷ Као четврту задужбину Мехмед паше у Београду спомиње Е. Челебија медресу Имарет џамије која је, поред Бајрам бегове медресе, била на гласу.⁸

О овим задужбинама има спомена и у путопису Едварда Брауна, лекара и путописца из Норича у Енглеској (1644—1708), сина познатог енглеског књижевника сер Томе Брауна. „Велики везир — пише Браун 1669 године — сазидоа је у овој вароши леп караван-сарај са чесмом у дворишту, а у близини мошеју са чесмом испред ње. То је била прва мошеја коју сам имао прилике да видим изнутра. Сазидоа је и једну медресу. Видео сам једног ђака у зеленој ха-

² Др Алекса Ивић, *Историја Срба у Војводини*, Нови Сад 1929, 110—111, 129.

³ *Исто*, 129—130, 139—143; Хазим Шабаковић, Управна подјела југословенских земаља под турском владавином до Карловачког мира 1699, *Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине* IV, Сарајево 1952, 188.

⁴ Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, 554; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I. Други део, Београд — Ср. Карловци 1934, 484—486; М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина*

Србија, Београд 1876, 159; Елезовић, Јахја паша, 176.

⁵ G. Elezović, *Turski spomenici* I, 1—2 (1348—1520), Beograd 1940, 483; Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches* II, Pesth 1834, 853.

⁶ H. Šabanović, *Putopis Evlje Čelebije, Odlomci o jugoslovenskim zemljama* I, Sarajevo 1954, 95—97; Елезовић, Евлија Челебија о Београду, *Београдске општинске новине* за 1932, 51. (У даљем навођењу скраћено: БОН).

⁷ Šabanović, *Putopis E. Čelebije*, 98.

⁸ *Исто*, 97.

љини, са четвртастим турбаном, који се разликовао од других у знак одликовања“.⁹

Извесно је да је Мехмед паша своје задужбине морао добро материјално обезбедити чим се у Имарет-хану могло бесплатно живети по месец дана. Из казивања Евлије Челебије знали смо до данас само толико, да Београд има много винограда на које су Београђани плаћали 1660 године на тридесет и осам хиљада аспри (*dunum hakki*). „Овде нису урачунати — вели Челебија — виногради вакуфа Мехмед паше Јахјапаша (Јахјалу), јер су они ослобођени и опроштени“.¹⁰ Шта је све спадало у вакуф овог задужбинара, поред споменутих винограда, није се знало до недавно, пошто није позната вакуфнама о томе. Међутим, из једног дефтера за Смедеревски санџак знамо данас, да је вакуф Мехмед паше Јахјапаша побирао у 1560 години приходе од околних села: Миријева (11.067 аспри), Горњих Сланаца (6.503 аспре), Доњих Сланаца (6.213 аспри) и Вишњице (3.682 аспре) у укупном износу од 17.465 аспри.¹¹ Из ових података види се, дакле, да је и Вишњица припадала Вакуфу Мехмед паше, па нам је тек данас јасно зашто је Евлија Челебија, говорећи о виноградима у Београду, рекао да се они „простиру од југоисточне стране шехера до села Вишњице“, јер је за све те београдске винограде плаћана пореза. Виногради, пак, у синуру села Вишњице и других споменутих села били су ослобођени пореза зато што су припадали томе вакуфу.¹²

II

Саграђена од ратног плена и добро материјално обезбеђена ова џамија постојала је све до пред крај 19 века. Током свога постојања називана је разним

именима. Премда ју је саградио Мехмед паша Јахјапаша, ипак, и у путописима, и у доцнијим изворима и у народном предању позната је и под именом Имарет џамија, Јахја пашина џамија и Синџирли џамија. Евлија Челебија у своме путопису назива је Имарет џамијом. Међутим, у неким званичним документима њу и надаље спомињу под именом „Јахја пашина џамија“. Под тим именом спомиње се у једном ферману султана Махмута II (1808—1839) мухафизу београдском, везиру Марашли Али паши од 5 октобра 1816 године.¹³ Тако се спомиње и у овом нашем сенету из 1826 године. На једном турском плану који је израђен пре 1867 године убележена је на редном броју 134 као „џамија Јахја пашина“, иако је — како с правом мисли Г. Елезовић — Јахја паша, отац нашег Мехмед паше Јахјапаша био „покојник пре уласка Турака у Београд, те ни због тога није могао имати ни своје џамије“.¹⁴

За време борби ћесарске војске о Београд у септембру 1688 године и у августу 1717 године београдска тврђава и подграђа претрпела су разарања, па зато није искључено да су и задужбине Мехмед паше претрпеле нека оштећења. Извесно је, међутим, да је за време аустријске владавине у Северној Србији (1718—1739) Имарет џамију постигла слична судбина као и многе друге београдске џамије које су биле претворене у римокатоличке цркве, болнице и магацине у којима су чуване различите ствари потребне ћесарским трупама.

У једном аустријском попису кућа у Београду из 1728 године забележено је неколико таквих џамија, али без имена. Зато је врло тешко разабрати и утврдити за какве је потребе служила Имарет џамија Аустријанцима. Покушаћемо да на ово питање одговоримо посредно,

⁹ Др Владета Поповић, Путопис др Бранана, *Гласник Историског друштва у Новом Саду* VII, 1934, 285.

¹⁰ Šabanović, *Putopis E. Čelebije*, 101.

¹¹ Др Бранислав Ђурђев, *Србија под турском управом у XV и XVI веку* (рукопис), 13—14. — Захвални смо др Браниславу Ђур-

ђеви што је дозволио да употребимо ове податке.

¹² Šabanović, *Putopis E. Čelebije*, 101.

¹³ Елезовић, *Турски споменици за историју Београда и Србије*, БОН 1936, број 2, 151. Докуменат XI.

¹⁴ Г. Елезовић и П. Поповић, *Два турска плана Београда*, БОН 1937, 65.

односно, бар да проблемски поставимо ту ствар.

Наиме, арх. П. Поповић, а по њему и Г. Елезовић, тврди, да је Имарет џамија позната још под именом Синџир или Синџирли џамије зато „што је имала неке ланце, који су висили у њеној капији“.¹⁵ Иако Поповић не наводи неки јачи доказ у прилог своје мишљењу, нама се чини да се његово мишљење може са сигурношћу прихватити, јер и неки други писци називају истим именом ту џамију. Ту спада, на пример, Сигфрид Капер (1821—1879), пријатељ Вука Караџића, преводилац српских народних песама на чешки и немачки језик. Он је провео 1850 године извесно време у Београду. Дошао је и на Битпазар на коме је продавана стареж. Ту је запитао гомилу Турака „где је Синџирли џамија и где станује Уста Хасан, лулеџија“. Један из те гомиле пође са Капером поред радњи Битпазара и кривудавим улицама оду „неком другом делу турске вароши, Дорћолу“. Прођу, затим поред куће принца Евгенија, тог дичног витеза“ и стигну „у тесну улицу у којој застаде мој путевођа пред једном малом увученом радионицом“.¹⁶

Из овог Каперовог казивања јасно је, да се Синџирли џамија налазила јужно од данашњег раскршћа (турски Дорт-јол = четири пута, раскршће) улица Седмог јула и Душанове, идући некадашњој Видин-капији, односно ка цркви Александра Невског. Управо она се налазила, према једном плану из 18 века, у блоку кућа који се данас налази између улица

Душанове (онда Видинске), Дубровачке (онда Кафанска улица), Скендер бегове и Книћанинове које су у 18 веку носиле име „Јаја пашина улица“, по Јахја пашиној џамији¹⁷ (сл. 2). Цео тај блок кућа припадао је „Јахја пашиној махали“. На споменутом турском плану из времена пре 1867 године, који се углавном поклапа са планом из 18 века, види се, такође, да се „џамија Јахја пашина“ налазила у истоименој махали на Дорћолу, некадашњем средишту турског дела Београда¹⁸ (сл. 3). Старији Београђани такође памте ову џамију као Синџир џамију.¹⁹

Ако прихватимо казивање арх. П. Поповића да је та џамија добила своје име по ланцима (вериге = синџир) „који су висили на њеној капији“, онда би то можда значило, да је гвожђе било један од важних конструктивних елемената ове џамије, или, пак, што је вероватније, да је била ограђена гвозденим шипкама или ланцима и да јој је, можда, капија била начињена од ланаца, гвожђа. Навешћемо овде једну занимљиву појединост из времена аустријске владавине над Северном Србијом (1718—1739). Из једног пописа зграда у Београду 1728 године излази, да је једна турска џамија најпре припала неком грофу фон Бургу, мајору регименте „Принц Александар“. Он је са ње продао велике гвоздене шипке (die grosse eyserne Stangen) неком Мартину Рубелу, бравару. Наскоро затим ту џамију преузела је споменута регимента и од ње је направила магацин за војничку одећу.²⁰

¹⁵ Исти, 252; Elezović, *Turški spomenici*, 484.

¹⁶ Стари Београд. Из путописа и мемоара, *Наша доловина* 5, уредник А. Станчић, Београд 1951, 152—153.

¹⁷ Др Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак*, Београд 1949, 463; Др Душан Ј. Поповић, *Београд за време Карађорђевог устанка, Географски лик Србије у доба Првог устанка*, Београд 1954, 98.

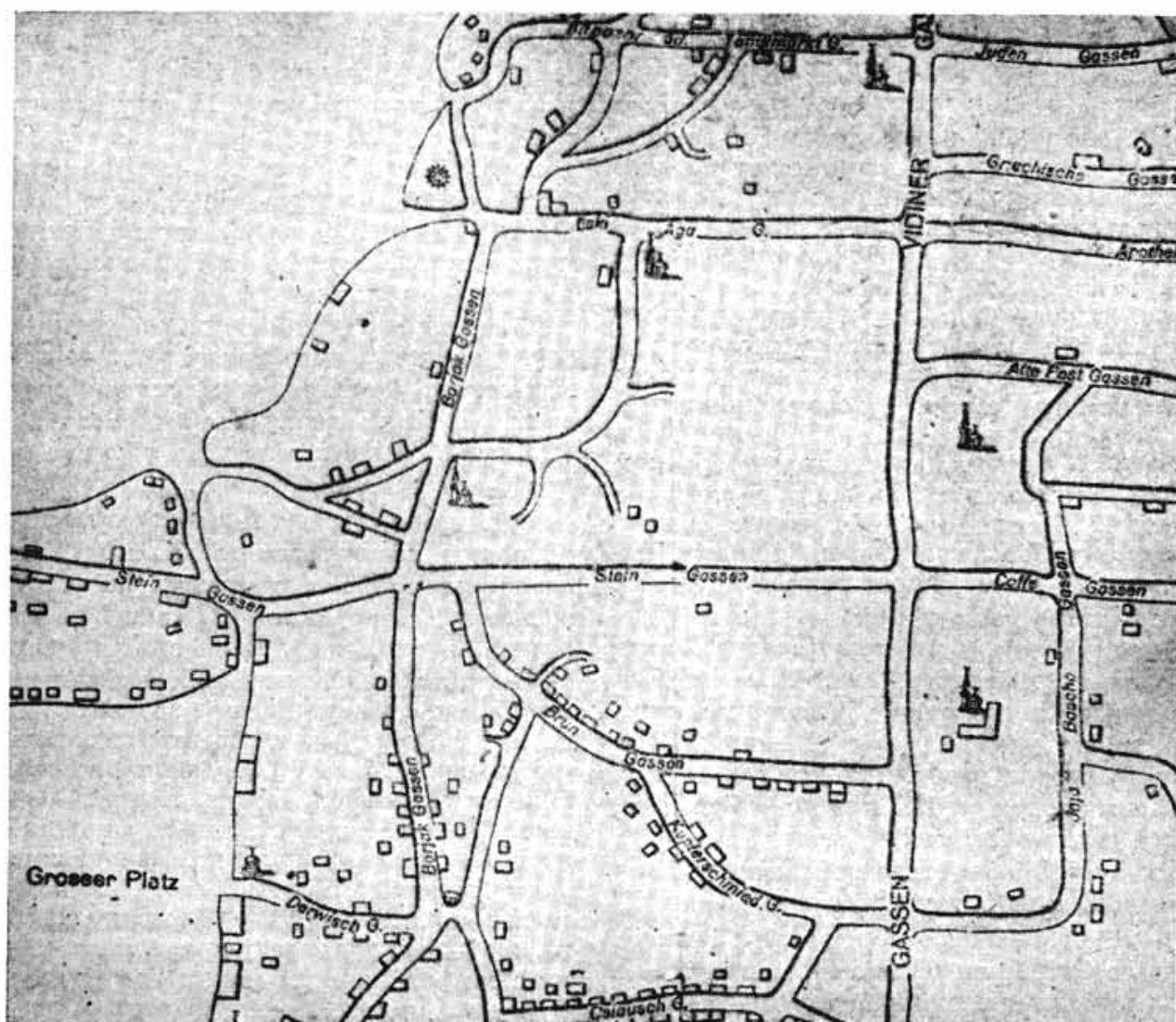
¹⁸ Елезовић — Поповић, *Два турска плана*, 67.

¹⁹ К. Н. Христић, *Записи старог Београђанина*, Београд 1937, 420: »... А изнад свију

ових малих и великих кућа поглед прелази с минарета Дефтердар џамије код лутеранске цркве на торањ Саборне цркве, оданде на високу сахат кулу у граду, па с Варјак-џамије на Зереку на Синџирли џамију на Дорћолу и зауставља се на опалом минарету Батал-џамије, ниже палилулске цркве«.

²⁰ Др Д. Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1717—1739, Споменик LXXVIII*, 1935, 231: »Ist eine türckhische Moschee, welche Herr Graf von Bourg zu sich gezogen und die grosse eyserne Stangen davon dem Martin Rubel, Schlosser, verkauft und anietzo das Printz-Alexander. Regiment geniesset und die Montour-Cammer daraus gemacht«.

Сл. 2 — Део плана Београда из XVIII века са »Ја(х)ја пашином улицом« и џамијом

Ако допустимо могућност²¹ да има неке везе између имена синџир и споменутих гвоздених шипки, онда није искључено да се у овом аустријском попису говори о нашој Синџир џамији.

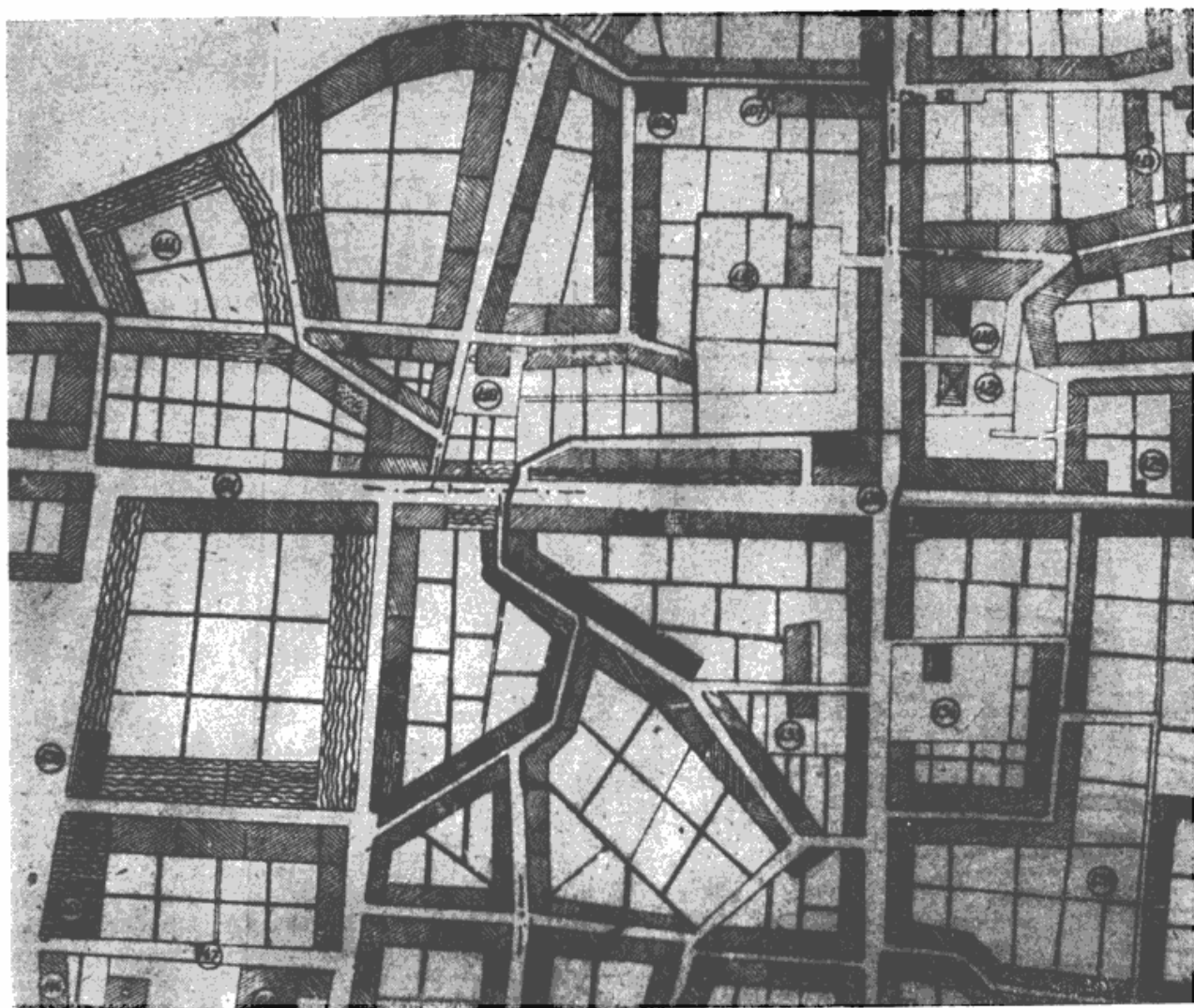
Извесно је, међутим, да је у току борби о Београд између Аустријанаца и Турака, као и услед сличних поступака као што је овај грофа фон Бурга, дошло до извесних промена и на овом значајном споменику муслиманске ре-

лигиозне архитектуре. Јер, док Евлија Челебија тврди 1660 године да она има једну средишњу и четири бочне куполе, дотле се на цртежу Е. Бројмана рађеном по природи 1846 године (сл. 4), као и на цртежу позоришног сликара Антонија Ковачевића из 1870 године види само средишња купола са венцем испод ње (сл. 5).

Познато је да су неке махале добијале своја имена по џамијама. То је слу-

²¹ Проф. Г. Елезовић је у дискусији, која се развила после читања ове расправе у Историском институту САН 3 јуна 1955 године, говорио такође са резервом о тој могућности. Он је напоменуо том приликом да су на мно-

гим џамијама које је он гледао по Старој Србији и Македонији, односно, на њиховим капијама, висили одозго на ниже неки ланци — »можда да онемогуће улаз стоци у џамиско двориште«.

Сл. 3 — Турски план Београда из времена пре 1867 године. — 134: Џамија Јахја пашина. — 139: Јахја пашина махала. — 129: Чесма. — 128: Дорт јол (Дорћол), раскрсница. — 121: Зе(ј)-рек — 136: Текија хаџи шеиха Мухамеда — 122: Џамија Рејс-ефендијина. — 118: Бајракли џамија

чај и овде. Евлија Челебија спомиње „махалу Имарет“, а тим именом назива и Мехмед пашину џамију. Видели смо да је и једна улица, поред те џамије, носила назив „Ја(х)ја пашина улица“. Број турских махала у Београду растао је током 16 века. Године 1536 постојале су већ четири турске махале са седамдесет и девет кућа и са четири џамије. Међу њима спомиње се и махала о којој

говоримо. До 1571. године број махала у Београду порастао је већ на 21.²²

Из онога што смо досада рекли излази као сигурно, да се џамија Мехмед паше Јахјапаше налазила у Имарет или Јахја пашиној махали која је припадала Доњој чаршији, на Дорћолу и то у блоку кућа које се граниче данашњим улицама: Душанова — Дубровачка — Скендербегова — Книћанинова.

Судбина Дорћола, а са њом и судбина Имарет (Синџирли) џамије и махале била је запечаћена после бомбардовања Београда 1862 године, односно,

²² Др В. Бурђев, *Србија под турском влашћу*, 45; Музеј града Београда: Инв. Ф. број 699—701.

Сл. 4 — Е. Бројман (Braumann), Из старог Београда: Дорћол. Рад по природи 1846 године. Крајња цамија десно јесте Синцирли цамија

после предаје градова Србима 1867 године. Тада су се Турци морали иселити из Београда и других градова у Србији. По тврђењу Каница српска влада исплатила је Порти 9.000.000 пијастера на име откупа за непокретну турску имовину на Дорћолу. У исто време Порта је дозволила Србима да могу порушити све оне цамије које буду сметале регулацији вароши. Од тога је изузето свега две тврдо грађене цамије.²³ Последњи цртеж Синцирли цамије који нам је познат јесте онај Ковачевићев из 1870 године (сл. 5). Убрзо после тога нестало је ове цамије. Некадашњи становник Дорћола и његов одлични познавалац Сретен Ј. Поповић у својој књизи *Путовање по*

Новој Србији описао је своје путовање из 1878 и 1880 године. Ту је највише писао о Београду и на једном месту спомиње „срушену бившу Синцирли цамију“.²⁴ Иако је Кнез Михаилова улица регулисана још 1869 године, улице на Дорћолу: Дубровачка, Душанова и неке друге (Видинска, Горње и Доње градско поље) стациониране су и изнивелиране су тек крајем септембра 1886 године.²⁵ Већ до 1892 године „на рушевинама првог турског града на Дорћолу, просечене су најлепше београдске улице“, вели један савременик.²⁶ Године 1895 Душанова улица била је већ калдрмисана коцкастим каменом.²⁷ Тада је морао нестати и последњи траг срушене Син-

²³ F. Kanitz, *Serbien, Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859—1868*, Leipzig 1868, 435.

²⁴ Сретен Ј. Поповић, *Путовање по Новој Србији*, Београд 1950, 95.

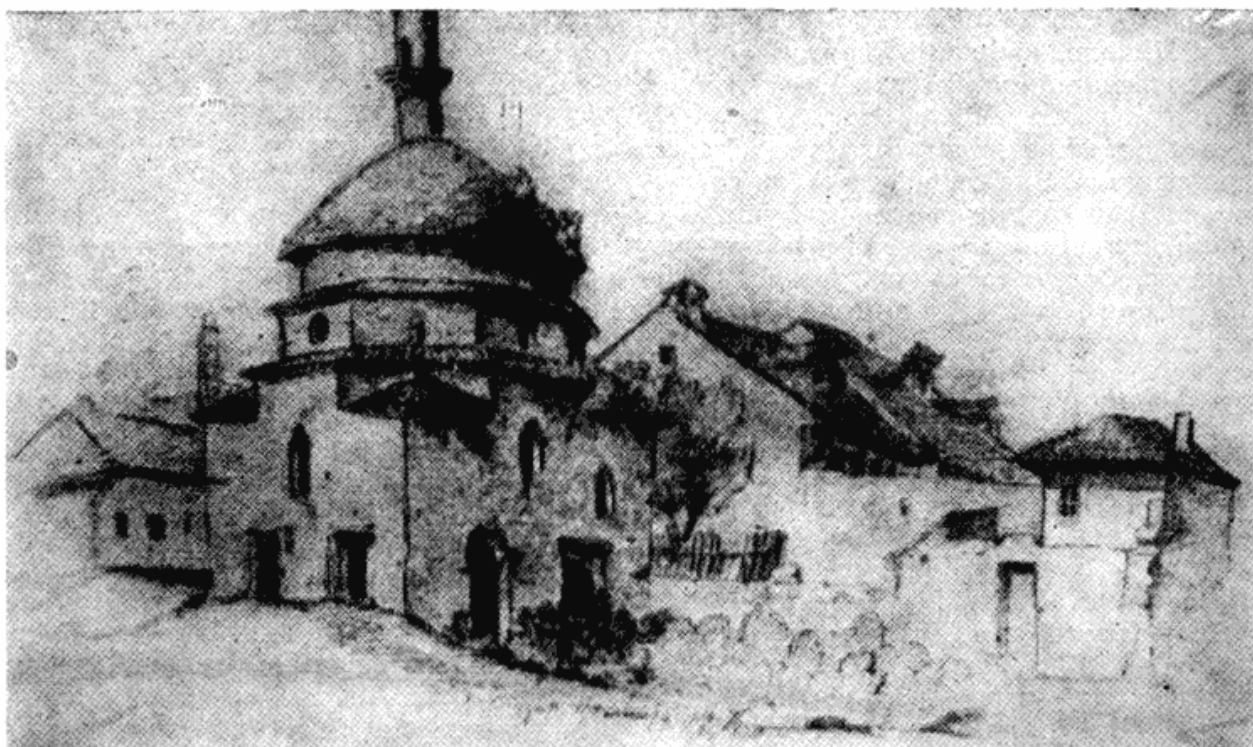
²⁵ К. Н. Христић, *Записи* 441; инж. Стеван Чајевић, *Нивелација*. Реферат о цело-

купном досадашњем и будућем раду око нивелисања вароши Београда, БОН 1887, број 8, 60.

²⁶ Дана Живаљевић, *Знаменитости Београда, Budapesti látogatók lapja*, Budapest 1892, 23; упореди: С. Ајхнер (Eichner), *Будућност Београда, Budap. lát. lapja*, Budapest 1892, 52.

²⁷ Калдрмисање Београда, Комисиско извешће, БОН 1895, 119.

Сл. 5 — А. Ковачевић, Синџирли џамија (1870)

џирли џамије, јер М. Ђ. Милићевић пише 1902 године да од многих џамија данас стоји само Бајракли џамија, која је више Зерека на Дорћолу“.²⁸

III

У нашем сенету пише, да се празан плац који је купио Никола, кафеџија, налази у махали Јахја пашине џамије и да се граничи „с једне стране м и р и с к и м х а н о м, с друге стране мириским одајама, а треће и четврте стране путем“.

За просуђивање о месту где се данас налази то имање и где се, према томе, налази м и р и с к и х а н важне су две забелешке на овереном преводу нашег сенета. Једна од тих бележака писана је мастилом и гласи:

²⁸ М. Ђ. Милићевић, *Црнице за ранију слику српске престонице*, Београд 1902, 26.

²⁹ Музеј града Београда: Инв. И, број 792.

³⁰ Питање Дорћолске пијаце било је врло актуелно с јесени 1888 године. Београдска

„У овом акту земљиште је празно и остављено је за пијацу *Дорћолску, изпод Свето: Сав: Дома*“.

Друга, каснија, написана је оловком и гласи:

„Имање се ово налази у блоку између улица Деспота Ђурђа, принца Евгенија, Високог Стевана (РВ:?) и Цара Уроша, а има нову тапију текући бр. 10508 која је пренета на Надбискупију Београдско-Смедеревску 19 марта 1932 год. бр. 28940. 6. X. 1933. Хаџић, с. р. Дати Музеју“.²⁹

Ова друга белешка занимљива је по томе што сада знамо на коме је месту требало да буде Дорћолска пијаца, око које се доста расправљало.³⁰ Но, за нас је овом приликом важније да покушамо да дамо одговор на питање: О коме мириском хану је реч у нашем сенету?

општина изнела је 11 октобра 1888 године збору грађана вароши Београда на одобрење да се »палилулска и дорћолска ширина прогласе за пијачна места, али да се пијаце отворе тек када се за поједине од њих јаве најмање

Пошто смо утврдили да се празан плац Николе, кафеције, налазио испод Светосавског дома у Душановој улици, то значи, да се миришки хан који се у сенету спомиње налазио испред Светосавског дома. Зна се, међутим, да се све до око 1860 године средином Душанове улице (пре њезине регулације) па до Дома св. Саве простирала зграда великих размера која је у предању позната под именом „Пиринчана“ (сл. 6 и 7), док ју је интелигенција називала „Дворац принца Евгенија“ или „палата принчева“.³¹ На месту где је сада Светосавски дом сађен је половином прошлог века дуван.³²

По мишљењу већине писаца, који су описивали Београд, „Пиринчану“ је сазидао принц Евгеније Савојски после освојења Београда 1717 год. Мањи број писаца изразио је своју сумњу у то, али није дао своје решење тога питања.

Првој групи припада споменути Сигфрид Капер. Он је записао како му је 1850 године пратилац Турчин, идући од Битпазара према Синцирли џамији, скренуо пажњу „на неке опустеле рушевине негда отмене грађевине, а сада обрасле маховином и бршљаном“. Тур-

чин је тврдио да је ту „некада седео велики ђаурски јунак, кнез Јевђеније“. Капер додаје: „Сада ту држе своје радње опанчари и ђевабџије“.³³ После једанаест година (1861) Феликс Каниц наводи, како су га од свих архитектонских остатака из старог доба највише привукле рушевине палате принца Евгенија на Дорћолу, да је та палата зидана по угледу на његов дворац Белведере у Бечу³⁴. То мишљење прихватају и М. Ђ. Милићевић и Сретен Л. Поповић³⁵.

Мислим да је оправдана сумња друге, мање, групе писаца. Први је, колико ми је познато, генерал Коста Протић. Описујући Београд за аустриске владарине, он спомиње да су рушевине „Пиринчане“ стајале све до 1882 године. „Ми смо га — вели он — звали Пиринчана, и доводили му ово име од Принчев хан, палата принца Евгенија. Међутим принц Јевђеније није имао у Београду никакво здање нити је икад у Београду за дуже време живео“³⁶. Тодор Стефановић Виловски наводи да је Каниц, кога је он иначе познавао, „често пута брзоплето оцењивао старине“ и претпоставља „да је Пиринчана

по двадесет сталних продаваца«. Види проглас: »Грађанству вароши Београда«, БОН 1888, 274. — Дискусија о Дорћолској пијаци и њеној потреби налази се и у чланку »Састанак одбора општине београдске одржан 17 септембра 1888 године у Београду«, БОН 1888, 299, 302 и даље.

³¹ Тодор Стефановић Виловски, Београд од 1717—1739 по архивским изворима, *Нова искра* 1905, 302.

³² Драг. Ј. Ранковић, Стари водоводи, чесме и бунари у Београду, БОН 1937, 726.

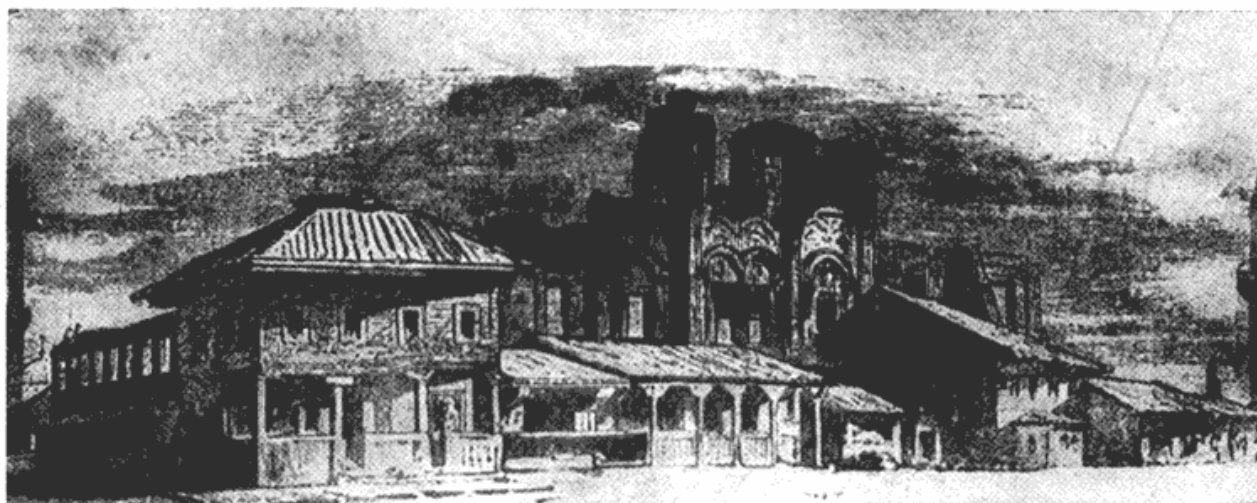
³³ Стари Београд. Из путописа и мемоара, 152—153.

³⁴ Kanitz, *Serbien*, 434—435; Упор.: М Илић-Агапова, *Илустрована историја Београда*, Београд 1933, 322.

³⁵ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 9: »У самој вароши — вели Милићевић за принца Евгенија — озидао је многе красне куће од којих Пиринчана на Дорћолу, која је ту скоро разрушена, беше достојан претставник и укуса и издашности принчеве.« — Сретен Поповић, *Путовање по Новој Србији*, 70—71: Године 1840 Поповић се налазио у Бечу. Том приликом разговарао је са једном старицом која је познавала Београд и »у њему сам — говорила је Поповићу — била млада капетаница кад су цесаровци под

Лаудоном освојили Београд«. Она је запитала Поповића: »Да ли још постоји Пиринчана (принца Евгенија-хан, од кога су Турци прозвали Пиринчана) и остале лепе куће које су начињене за време принца Евгенија Савојског од године 1717—1739.« — Није искључено да назив »Пиринчана« долази од речи *пиринач* како претпоставља Г. Елезовић и ми. Та реч значи месинг, туч, мјед или тумбак (Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1935, 517, 374, 780). Реч »пиринач« одомаћена је у нашим изворима који су савремени са »Пиринч-ханом«. Тако, например, у извештају Максима Ратковића, екзарха београдског митрополита из 1733 године има пуно података, да су неки црквени предмети (појаси, полијелеји, кандила, чираци, кадионице итд.) прављени »од пиринча«. Спомињу се »појаси с пафтама од пиринча«, »појас тканица турска с павтама од пиринча« итд. (Г. Витковић, Извештај Максима Ратковића, екзарха београдског митрополита, 1733, *Гласник Српског ученог друштва* LVI, 1884, 161, 163, 166—7, 173—4, 176—7, 182, 187, 191, 194—5, 198, 202, 205, 210 итд.).

³⁶ Коста Протић, Одломци из историје Београда, *Годишњица Николе Чупића VIII*, 1886, 256, напомена 1.

Сл. 6 — Рушевине »Пиринчане« у другој половини XIX века. Десно: Минаре Синџирли џамије. Лево: Реис-ефендијина џамија

морала бити некада она гувернерова и командантова палата“ која се спомиње у разјашњењу пуковника Николе Доксата де Мореза. То разјашњење приложио је Доксат своме плану октобра

Сл. 7 — Конзола са »Пиринчане« (?). Чува се у Музеју града Београда

1724 године и послао га Дворском ратном савету у Бечу. Виловски закључује да „је близу памети, да се свет био навикао да гувернерову или командантову кућу сматра као најлепшу и најотменију и да је назива „палатом“, тим више, што је у њој живео као главни командант Београда и као председник српске Администрације принц Александар Виртембершки, од године 1720—1733“.³⁷ Др Д. Ј. Поповић с правом претпоставља да Пиринч хан има неке везе „са толико помињаном Пиринчаном“.³⁸

Пажљиви читалац могао је уочити да се наведени писци не слажу између себе у погледу времена када је Пиринчана срушена. Једни тврде да је постојала до 1860 године,³⁹ други тврде да је срушена око 1876 године,⁴⁰ а трећи пишу да су развалине Пиринчане стајале све до 1882 године.⁴¹

То неслагање долази, мислим, отуда

³⁷ Т. Стефановић Виловски, *Београд од 1717—1739*, 340—341.

³⁸ Д. Ј. Поповић, *Београд пре двеста година*, Београд 1935, 11.

³⁹ Двор принца Евгенија. Непотписани чланак у зборнику *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1927, 206.

⁴⁰ Милићевић, *Кнежевина Србија*, 9.

⁴¹ К. Протић, *Одломци из историје Београда*, 256, напомена 1.

Сл. 8 — Г. Воденер: К — Магацин за трговачку робу. Л — Безистан.
Обе зграде налазиле су се у близини данашњег Дома Св. Саве у Душановој улици

што се, уствари, ради о двама зградама: о згради у којој је становао аустриски командант и о згради, у њеној непосредној близини, која се и за Турака називала Пиринч хан.

У Ратном архиву у Бечу, у одељку Neoaquistica No 480 постоји један извештај аустриске војне команде у Београду из 1728 године. У њему се даје објашњење плана командантове куће. Тај план и опис зграде објавио је, уосталом, и Виловски.⁴²

Исте године, када је послат опис те гувернерове или командантове куће (1728), извршен је и попис зграда у Дунавском (Немачком) Београду. У том попису (који је започет 28 септембра 1728 године) спомињу се неки ханови (Молдован хан и други), па међу њима и Пиринч хан. На новом редном броју 101 тога пописа (Belgradische Häuser-Conscription) наводи се, како смо разумели извор, да је Пиринч хану припала једна турска стаја, а да је сам Пиринч хан предан војним апотекама. У тој стаји били су смештани турски коњи на којима је довожена различита роба. И на плану Г. Боденера, израђеном између 1688 и 1690 године (сл. 8), означена је та зграда као магацин за трговачку робу („K. Der Kauffleuth Wahren Niederlag“) а зграда иза ње као кућа у којој је вршена куповина и продаја („I. Das Kauff und Verkauff Hauss“) (Музеј града Београда, Инв. И. 70). Када је дошао принц Александар Виртембершки он је новцем Дворске Коморе у Бечу дотерао зграду и употребио је за смештај својих коња.⁴³

Из горња два извора излази, дакле, да је немогуће, да се исте године даду два различита описа изгледа и намене

једне те исте зграде. У једној згради становао је гувернер или принц Александар Виртембершки који је већ 7 октобра 1720 године наменован за praeses Administrationis-a. Принц Евгеније није могао сазидати ту гувернерову палату зато што је он убрзо после завршеног рата отишао за претседника Дворског ратног савета.⁴⁴ У другој згради, турском Пиринч хану, Аустријанци су сместили своје војне апотеке, а у шталама, које су томе хану припале а које је принц дотерао, смештани су и надаље коњи-принчеви. Занимљиво је да напоменемо, да се у 18 веку и за турске власти улица до Пиринч хана називала Апотекарском улицом.⁴⁵ Пиринч хан је надживео аустриску владавину над Србијом, па и турску, те га још 1826 године налазимо на истом месту, како се то види из нашег сенета. То је био мириски (царски), државни хан.

IV

Последње питање тиче се „бећара“ и „бећарских одаја“. А то има везе са организацијом и радом наших еснафа за турске и аустриске, па и почетка српске управе. Наиме, у нашем сенету пише, да се имање Николе, кафеџије, граничи „с једне стране мириским ханом, с друге стране мириским одајама...“ Како видимо мутесариф и мухафиз београдски Хусејин јасно разликује мириски хан од мириских одаја. Шта су мириске одаје?

Евлија Челебија у својим описима разних јавних зграда по нашим варошима, а поименце у Београду, Скопљу и Сарајеву такође јасно разликује и посебно описује караван-сараје, посебно

⁴² Т. Ст. Виловски, *Београд од 1717—1739*, 340.

⁴³ Д. Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда*, 153; »Ist ein türckhischer Stall gewesen und ware solcher zu dem sogenannten Pirintsch-Hann, welchen die Feldapoteckhen überkhommen, gehörig. In diesen Stall seynd auch anfänglich die mit unterschiedlichen Waahren angekhommene türckhische Pferdt eingestellet worden. Wie aber nachmahls Seine Hochfürstliche Durchlaucht, Prinz Alexander von Würtemberg alhier angekhommen, so ist solches von der

Cammeral-Cassa zurgerichtet und vor obbemelte Ihre Durchlaucht Pferdtstallung eingeräumbet worden, worinnen auch noch dessen Pferdt stehen.« — Упор.: *Исти, Београд пре двеста година*, 11. *Исти, Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718—1739)*, Београд 1950, 176.

⁴⁴ Др Драг. М. Павловић, *Аустриска владавина у Северној Србији (од 1718—1739)*, Београд 1901, 5, 7—8.

⁴⁵ *Kriegsarchiv, Kartensammlung G I b*, 49. Упор.: Д. Пантелић, *Београдски пашалук*, 463.

ханове, а посебно опет одаје. У Београду — вели Евлија — има „седам бећарских одаја. У њима станују само бећари занације и не плаћају кирију“. У Сарајеву је постојало осам бећарских соба. Тако су то место превели Дим. Чохаџић и недавно Х. Шабановић.⁴⁶ Међутим, Г. Елезовић је својевремено превео то место, односно само поднаслов, са „собе за самце“.⁴⁷ Оваквим преводом доведени су неки писци у недоумицу. Други су прихватили Елезовићев превод као исправан, па су на основу тога недавно тврдили како је у Београду било седам „бећарских кућа у којима су, у заједничким одајама, ноћивали не ожењени људи“.⁴⁸ Овакво тумачење намене тих одаја не може нас задовољити.

Сличних „бећарских одаја“ било је и у Скопљу у 17 веку. Челебија вели: „Има у Скопљу тринаест одаја бећарских у којима живе нежењене занације“. Тако је то место превео Чохаџић.⁴⁹ Међутим, односно место у Елезовићевом преводу гласи: Има тринаест бећарских станова и у њима станују силни учевни самци.⁵⁰ По овом последњем преводу излазило би, дакле, да учевни самци станују у бећарским одајама! Ово би било мало необично и нелогично утолико пре, што Челебија описујући Ужице, вели да у њему „учевних људи, тананих зналаца од укуса има много“.⁵¹ Но, Евлија не тврди да ти учевни самци имају посебне и уз то још и — бећарске одаје, односно куће! Неће, дакле, бити тачно да учевни самци станују у бећарским одајама!

Чохаџићев и Шабановићев превод односних места потпунији је и јаснији. Евлија Челебија стварно мисли на бе-

ћаре занатлије или на нежењене занатлије који имају бесплатне одаје или свратишта.

Ко су, дакле, ти „бећари занације“ или „нежењене занације“? Да ли под тим именом ваља разумети све нежењене занатлије или само калфе који се налазе на усавршавању заната? Ако успемо да одговоримо на ова питања, онда ћемо самим тим имати и одговор на питање: Шта су мириске одаје које се спомињу у нашем сенету?

У Пећком катастигу забележено је 1666 године у Темишвару четрнаест Срба бећара који су дали своје прилоге за Пећку патријаршију. Један од њих, по имену Паун, приложио је кожух.⁵² Мислим да је тај Паун био по занимању ћурчиски калфа који је заједно са осталим друговима — „бећарима“ — усавршавао занатску мајсторију у Темишвару. Јер, и за време турске управе над српским земљама младе калфе морале су да путују у већа занатска средишта ради усавршавања занатске мајсторије ради тога „да безумни не остане“.⁵³

И после протеривања Турака из бивше Угарске задржао се још извесно време назив „бећар“. Тако, на пример, у пореском списку Срба у Будиму из 1706/7 године, спомињу се, поред других пореских обвезника, и неки Милинко „Бећар“ и Сава „Бећар“.⁵⁴ Но, уколико се турска власт све више заборављала, утолико се све мање употребљавала реч „бећар“ за калфу који се налази на усавршавању заната. Уместо те речи одомаћила се реч „вандрокаш“ (од немачке речи *der Wanderbursche* = занатлиски помоћник, калфа, који путује по земљи) за путујућег калфу.⁵⁵

⁴⁶ Дим. С. Чохаџић, Путопис Евлије Челебије о српским земљама у XVII веку, *Споменик* XLII, 1905, 11; Н. Šabanović, *Putoris*, 98.

⁴⁷ Елезовић, Е. Челебија о Београду, *БОН* 1932, 52.

⁴⁸ Радован Самарџић, Београд под Турцима. У збирци предавања која су одржана на Коларчевом универзитету током 1952 године. Штампано под насловом *Београд кроз векове*, Београд 1954, 44.

⁴⁹ Чохаџић, *Путопис*, 29.

⁵⁰ Г. Елезовић, Евлија Челебија о Ско-

пљу, *Зборник Јужне Србије* I, 1936, 318.

⁵¹ Г. Елезовић, Из путовања Евлије Челебије. *ИЧ САН* I, 1—2, 1948, 318.

⁵² Св. Матић, Катастиг пећки, *Гласник ИД* у Новом Саду V, 1, 1932, 77.

⁵³ Г. Витковић, Споменици из будимског и пештанског архива, *Гласник Српског ученог друштва* III, Друго одељење, Београд 1873, 18.

⁵⁴ *Исти*, 76.

⁵⁵ Рајко Л. Веселиновић, Прилог историји еснафа XVIII века, *Годишњак Историског друштва Војводине*, Нови Сад 1951, 145.

То закључујемо и отуда, јер је аустријска управа током осамнаестог и деветнаестог века потврђивала еснафска правила која прописују, да калфа мора усавршавати занат три године. Отуда и ови хронолошки каснији подаци имају у нашем случају доказну снагу у решавању овог питања.

Но, док се у српским земљама под угарском влашћу име „бећар“ све више замењивало именом „вандрокаш“, дотле се у Србији под турском управом и на даље одржао за путујућег калфу назив „бећар“ и „јабанлија“ или „јабанџија“ (туђин, странац). Из једног катастига из 1717 године види се да је бећара тада било и у Београду. У том катастигу убележени су приложници занатлије засебно, то јест, по својим руфетима: сваки руфет посебно је убележен „*Руфет Турчије Јабанлије*: писа Јован 6, Анаћов калфа, 2 гроша“. Мало ниже: „*Абаџискога руфета јабанџије*: писа Атанаско, Димитрије, Стојан 6; Георгије Маргарџоглиа. Живан себе 6 гроша; Констандин 6; Тричко; Божо; Никола“. Спомињу се посебно још и „*Папучије бећари*: писа Михаило себе 2 гроша, оста 32 паре; Крста себе 2 гроша, оста 24 паре“.⁵⁶ Назив „бећар“ одржао се у Београду и за аустријске владавине у Северној Србији (1718—1739). У једном списку грађана који су дали своје прилоге за обнову београдске цркве (реестар) у 1733/4 години забележени су, поред осталих, и „Павел Вучичџ, бећар (3), Петко, калфа Крсте казанџије (1),

Петрџ, Груинџ, калфа (0,50)“.⁵⁷ Тај назив одржао се и доцније, у Милошевој Србији. У арачком дефтеру Београда из 1825 године спомињу се „*страни бећари у вароши живушчи*“. После две године у исти дефтер уписани су на првом месту „*бећари у Београду живушчи и јабанџије*“.⁵⁸ У изводима из пописних протокола свих дванаест нахија у Србији помиње се у међувремену од 1826 до 1829 године „*бећарски арач*“.⁵⁹ Дванадесетог децембра 1839 године намесници књажевског достојанства (А. Петронијевић, Ј. Обреновић и Т. Вучић Перишић) прописали су нарочиту уредбу „*како ће се одџ садџ и одџ бећара данакџ узимати*“. Бећари су по тој уредби подељени у четири класе према приходу. У бећаре су спадали: сви *неожењени* по касабама и селима, код трговаца, мајстора и други, кои му драго *служећи одрастли људи*, као што су: а) *калфе болтаџијске, магазиџијске и бакалске*; б) *калфе занатлијске*; в) *момџије служећи у меанама и кафанама*; г) *кочиџици и ашџије*; д) *момџије лаћарски*; е) *слуге служећи код кога му драго, и сви бећари безџ разлике*“.⁶⁰

Овом уредбом, како видимо, обухваћени су именом „бећар“ не само калфе странци, него калфе уопште, а уз то још и други „неожењени... служећи одрастли људи“. Међутим, током 17, 18 и прве половине 19 века, до доношења ове уредбе, под именом „бећара“ подразумевали су се само калфе који су дошли са стране у неко место ради усаврша-

⁵⁶ Д. Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда*, 18; Витковић, *Споменици*, књига 6, Друго одељење, Београд 1875, 474, 485: У правилима за калфе и шегрте табачког цеха у Сентандреји из 1769 године спомиње се »калфа пришалац«. Истим правилима прописано је следеће: »А ако ли би са јабане кои калфа с књигом дошао и захтевао би у цех ући и мајстором овде бити то да има две године у једног мајстора за пробу посла си и потом како мајстори по артикулах цеховних расуде«.

⁵⁷ Д. Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда*, 79.

⁵⁸ Др Тих. Р. Ворђевић, *Архивска грађа за занате и еснафе у Србији од Другог устанка*

до еснафске уредбе 1847, *Српски етнографски зборник XXXIII*, Београд 1925, 30, 35.

⁵⁹ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије II*, Београд 1898, 596, 602—605: У Смедеревској нахији убележено је 1828 године 237 арачких глава које су плаћале »бећарски арач«, а 1829 године било је њих 292. У Београдској нахији 1828 године било је 145 арачких глава које су плаћале тај порез, а 1829 године било их је 134. У Рудничкој нахији 1828 године било је седам арачких глава, а у Шабачкој нахији 1829 године било их је 141.

⁶⁰ Зборникџ закона и уредба и уредбени укази издани у књажевству Србскомџ, одџ времена обнародованогџ устава земалскогџ (13 фебр. 1839 до апр. мес. 1840). У Београду 1840, 177—181.

вања мајсторије. Због тога се у изворима помињу и као „пришелци“, „јабанлије“, „јабанције“. Да је то тако било и у Србији види се из списка занатлија аустријских поданика у Београду који је састављен 1832 године. У том списку у једној примедби пише ово: „Има неколико бећара, калфи болтациских не значећих с пасошима цесаро-краљевским, на које полиција пази, да уредно живе и своје правце да имају“.⁶¹

Према свему што смо доведе рекли о „бећарима“ види се да су то били калфе који су одлазили обавезно на страну, у јабану, у већа занатлиско-трговачка средишта ради усавршавања своје мајсторије. То је била нека врста обавезног стажа, без које калфа, поред других услова, није могао постати занатлија и ући у еснаф као мајстор.

Дошавши у варош они су становали у нарочитим одајама, све док нису нашли посла, а и после уколико се са мајстором нису погодили да им он даје и стан. То су биле посебне просторије у некој згради или и посебне зграде које су се за турске управе називале „бећарске собе“ или „бећарске одаје“. Зато Евлија Челебија и пише да у Београду има седам бећарских соба и да су то „станови и склоништа бећара занатлија“.⁶² У Сарајеву и у Скопљу такође је било тих бећарских одаја.

После истеривања Турака из Северне Србије аустријске власти нису дирале у ове бећарске одаје или станове, јер је и у Аустрији на исти начин била уређена та служба око збрињавања калфи „вандрокаша“. На једном аустријском плану Београда, што га је пуковник (доцније генерал) Никола Доксат де Морез поднео 1724 године Дворском ратном савету у Бечу, објашњавају се и бележе поједине зграде. У Доњој вароши (Was-

serstadt) у Београду де Морез је забележио на редном броју 20: „Занатлијски станови“. Држим за сигурно да се ту ради о бећарским одајама.⁶³

Из нашег сенета излази, да су те бећарске одаје биле државне, мириске (царске), зграде и да их је било у Београду и 1826 године. Зато нам је тек сада разумљиво зашто они, по тврђењу Е. Челебије, нису плаћали кирију.

Изгледа да је тих одаја било у Србији до педесетих година 19 века, а да их после нестаје. То би се дало претпоставити по § 39 нацрта Уредбе о еснафима, коју је пројектовало Попечитељство внатрених дела 1845 године, а који гласи: „Калфенски отац дужан је списак од калфи водити, у варош дошавше калфе наређивати гди ће се они на коначк сместити, и по томе упућивати к мајстору који калфу требају“.⁶⁴ Но то је засебно питање.

Развитком заната током 18 и 19 века организују се у мањим занатско-трговачким средиштима такве бећарске одаје. У еснафским правилима за калфе у Панчеву из 1794 године помиње се коначк калфалучки у коме је „вандрујући“ калфа морао коначковати. Ти коначи распознавали су се по нарочитом знаку — у з в и — који је висио обично изнад улаза.⁶⁵

Нешто података има о дисциплини у тим одајама или коначима. Описујући Сарајево и „бећарске собе“ у њему Е. Челебија вели: „Њихови кућни чувари не пуштају никога у ове собе све док не добију јемство. Ту влада јака дисциплина. Онога који једну ноћ остане напољу без дозволе, сутрадан одмах избаце из хана. Врата ових коначишта затварају се сваку ноћ после јације и никоме се не допушта да касније улази и излази“.⁶⁶

Кућни чувари, које помиње Евлија,

⁶¹ Тих. Р. Ђорђевић, *Архивска грађа за занате*, 46.

⁶² Н. Šabanović, *Putopis*, 98.

⁶³ Hofkriegsrath 1724. Okt. 457; Упор. Т. Стефановић Вилонски, *Београд од 1717—1739*, 274.

⁶⁴ Тих. Р. Ђорђевић, *Грађа за еснафе*, 257.

⁶⁵ Р. Л. Веселиновић, *Грађа за еснафе у Банату из XVIII и XIX века, Рад војвођанских музеја* 4, 1955 (у штампи); Милан Милошев, *Прилог проучавању живота и рада рурфета у Јужном Банату у XVIII и XIX веку, Рад ВМ* 1, 1952, 174; Др В. Јанкулов, *Прилози за историју Панчева*, Панчево 1924, 29.

⁶⁶ Šabanović, *Putopis*, 128.

јесу уствари чланови еснафа. У неким еснафским правилима имају назив „декан“, у другима, пак, „отац калфалучког конака“ или слично. Но, функција им је иста. У ослобођеној Србији, како смо видели, на бећаре је уз то пазила и полиција „да уредно живе и своје правце да имају“.

Према томе, излази да мириске

ода је које се спомињу у нашем сене-ту 1826 године нису ништа друго, него калфалучки конаци или ханови у којима су становале калфе занатлиске који су дошли у Београд на усавршавање своје мајсторије. Ти конаци или одаје налазиле су се негде између или око улица Деспота Стевана и Солунске (упор. сл. 8).

EINIGE FRAGEN ZUR GESCHICHTE BELGRADS AUS DEM XVI. — XIX. JAHRHUNDERT

R. VESELINOVIC

Auf Grund von Quellenstudien in der Historischen Abteilung des Museums der Stadt Belgrad und gestützt auf das schon veröffentlichte Quellen- und Literaturmaterial beantwortete Professor Veselinović einige Fragen zur Geschichte Belgrads u.zw. aus der Zeit der türkischen und österreichischen Herrschaft in den serbischen Ländern vom XVI bis zum XIX. Jahrhundert.

I — Es ist bekannt, dass Mehmed Pascha Jahjapašić, der Sandschakbeg von Semendria (erstmalig 1527—1533, sodann 1536—1541) und spätere Beglerbeg von Budim (1543—1548) einer angesehenen türkischen Familie aus Skoplje (Usküb) entstammte. In den Kämpfen um den ungarischen Thron nach der Schlacht bei Mohacs stand Mehmed Pascha auf Seiten des siebenbürgischen Herzogs Johann Zapolja und unterstützte diesen mit seiner Heeresmacht gegen den österreichischen Erzherzog (und späteren Kaiser) Ferdinand. Gemeinsam mit dem bosnischen Pascha Husrev beg eroberte er Syrmien und einen Teil Slawoniens.

Mehmed Pascha errichtete in Belgrad (Jugoslawien) mehrere Stiftungen: Eine Moschee mit einer Zentral- und vier Eckkuppeln (vollendet 1548/9); ein Hospiz (Imaretskihan, das Reisenden auf einen Monat freie Station gewährte); eine Medresse (höhere Schule) und einen Brunnen. Diese Stiftungen werden im XVII. Jahrhundert von den Reise-

schriftstellern Evlija Čelebi (1660) und Edward Brown (1669) erwähnt.

Der Autor stellte fest, dass all diese Gründungen im Belgrader Stadtteil, der noch heute Dorčol heisst, standen, dem Mittelpunkt der Siedlung zur Türkenzeit; türkisch dort jol heisst »Kreuzung«.

Seine Stiftungen begabte der Gründer mit reichen Pfründen, wozu u.a. die Einkünfte aus den Nachbardörfern Mirijevo, Gornje und Donje Slance und Višnjica gehörten, die um die Mitte des XVI. Jahrhunderts 17.465 Asper betragen.

Das Schicksal dieser muslimanischen Stiftungen ist unbekannt, mit Ausnahme jenes der Moschee. Diese trägt in den Quellen den Namen »Jahja pašina džamija«, in den Reisebeschreibungen und im Volksmund heisst sie »Imaret džamija« oder »Sindžirli džamija«. Während der österreichischen Herrschaft in Nordserbien und Belgrad (1718—1739) diente sie als Magazin für Uniformen. Als die Türken 1739 ihre Herrschaft zurückgewannen, diente das Gebäude wieder seinem alten Zweck und bestand bis nach der Türkenvertreibung aus Serbien (1867); zur Zeit des Berliner Kongresses (1878) war es schon abgerissen und im XIX. Jahrhundert verschwand seine letzte Spur.

II — Unweit der Moschee lag der Pirinč Han, in dem zur Türkenzeit die reisenden

Kaufleute abstiegen, während sie ihre Pferde in den zugehörigen Stallungen unterbrachten. (Abb. 6 und 8). In der österreichischen Herrschaftsära hiess das Gebäude »Princa Evgenija han« oder »Pirinčana« und daher rührt in der Volksüberlieferung sowie bei einigen Reiseschriftstellern (F. Kanitz, S. Kaper, M. Milićević, S. Popović u.a.) die irrtümliche Ansicht, Prinz Eugen von Savoyen habe diesen Han erbaut; jener war jedoch kurz nach der Eroberung Nordserbiens nach Österreich zurückgekehrt und dort zum Vorsitzenden des Hofkriegsrates ernannt worden, während am 7. Oktober 1720 Prinz Alexander von Württemberg die Verwaltung Serbiens übernahm (1720—1733). Dieser wohnte in einem Gouverneurs- oder Kommandantenhause, dessen genaue Planbeschreibung aus 1728 erhalten ist. Aus dem gleichen Jahr besteht auch Häuserverzeichnis von Belgrad (Belgradische Häuser-Conscription), aus dem hervorgeht, dass der Pirinč Han den Militär-Apotheken übergeben worden war, während dessen Stallungen Alexander von Württemberg mit Geldern der Hofkammer für seine Pferde hergerichtet hatte. Der »Pirinč Han« war also weder Residenz des Prinzen Eugen, noch von diesem erbaut, sondern hatte schon zur Türkenzeit vor der österreichischen Herrschaft in Belgrad bestanden.

III — Der Autor kommt zum Schluss, dass in der Organisation der Zünfte des XVII.—XIX. Jahrhunderts in der Türkei und in Österreich Ähnlichkeit bestand. In seiner Ab-

handlung über die Gesellen führt Veselinović an, dass auch in der Türkei die Gesellen einige Jahre auf Wanderschaft gehen mussten (fremd = die Fremde, der Fremde; inostranac, jabanac; jabama = die Fremde). Sie suchten grössere Mittelpunkte des Handwerks und Handels auf, wo organisierte Zünfte bestanden (Belgrad, Sarajevo, Skoplje; später auch Pančevo, Vršac u.a. Orte), um als putujuće kalfe (Wanderburschen) ihre Handwerkskenntnisse zu vervollkommen. In den serbischen Ländern hatten diese Leute unter türkischer und österreichischer Verwaltung im XVII.—XIX. Jahrhundert verschiedene Namen: vandrokaši, jabanlije, jabandžije (türkisch=Fremdling), kalfe prišelci, bećari.

Sie wohnten in besonderen (kaiserlichen oder staatlichen) Herbergen namens bećarske odaje, zanatliški stanovi, kalfalučki konaci und bezahlten dort keine Miete.

Sowohl zur Türken- als zur österreichischen Zeit bestand darin strenge Zucht; die Hauswächter (auch dekan oder kalfalučki otac, Gesellenvater genannt) hatten die Obsorge über die Führung und Beschäftigung ihrer Insassen. Besondere Metalltafeln (uzva) bezeichneten über der Haustüre den Charakter solcher Herbergen, deren es in Belgrad im XVII. Jahrhundert sieben gab und die noch im XIX. Jahrhundert unter dem Namen miriske odaje genannt werden.

Abbildungen im Text:

Abb. 1 — Ein türkischer senet (der Grundbrief) aus dem Jahre 1826 (Im Museum der Stadt Belgrad)

Abb. 2 — Teil eines Plans von Belgrad aus dem XVIII. Jahrhundert mit der »Ja(h)ja pašinom ulicom« (Strasse) und Moschee

Abb. 3 — Ein türkischer Stadtplan von Belgrad vor 1867. — 134: Die Moschee des Jahja Pascha. — 139: Das Jahja Pascha Quartier. — 129: Brunnen. — 128: Dort jol (Dorčol = Kreuzung). — 121: Ze(j)rek (der Anblick). — 136: Tekija (die türkische Kapelle) des Hadži šeih Muhamed. — 122: Moschee des Reis-efendija. — 118: Bajrakli-Moschee

Abb. 4 — E. Braumann, Aus Alt-Belgrad: Dorčol, nach der Natur gezeichnet 1846. Die äusserste Moschee rechts ist die Sindžirli geheissene

Abb. 5 — A. Kovačević, Die Sindžirli-Moschee (1870)

Abb. 6 — Die Ruine »Pirinčane« in der 2. Hälfte des XIX. Jahrhunderts. Rechts Minaret der Sindžirli-Moschee. Links: Die Reis-efendija-Moschee

Abb. 7 — Konsole der »Pirinčana«. (Im Museum der Stadt Belgrad)

Abb. 8 — Teil eines Plans von Belgrad aus dem XVII. Jahrhundert von G. Bodenehr: K — Der Kaufleute Waareniederlage. L — Das Kauf- und Verkaufhaus